

II. ISTORIE

REȘEDINȚELE DESPOȚILOR DOBROGENI. SECOLUL AL XIV-LEA

Platoul dintre Dunăre și Mare, denumit Dobrogea, se înfățișează ca cel mai bogat teritoriu românesc în mărturii privind etapele de interes major ale istoriei noastre. Din antichitate și apoi din evul mediu provine un veritabil evantai de mărturi privind evoluția societății locale și relațiile ei cu vaste spații geografice. Inscricții, cronici, portulane, hărți și acte emise de cancelariile senioriale sau ecleziastice, mărturii arheologice, se constituie într-un adevărat tezaur istoric în care se oglindește Dobrogea, care a fost, este și va fi plămânuț României la mare, căci fără Dobrogea, afirma un autor la începutul secolului XX, România n-ar mai respira¹.

Chiar dacă evocăm un aspect pe deplin cunoscut, o facem atenționând că Dobrogea a fost primul colț geto-dacic inclus în vastul imperiu al Romei și ultimul părăsit de autoritatea bizantină. În același timp, spațiul acesta a fost străbătut de cetele protobulgare, de altfel restrânse numeric, în secolul VII. Nu există dovezi privind integrarea Dobrogei în statul încropit de autoritatea de la Plisca.

Târziu, înainte de împărțirea țaratului bulgar în cele două formațiuni politice, Țaratul bulgar de Târnovo și Țaratul bulgar de Vidin, izvoarele menționează, spre litoralul pontic, pe teritoriul denumit astăzi Dobrogea, un mic stat detașat de cel bulgar². Statul respectiv grupa orașele de la Marea Neagră: Varna-Caliacra-Cărvuna-Pangalia, fiind în legătură cu Imperiul Bizantin.

Nucleul statului dobrogean era vechea "Țară a Cărvunei" amintită pe la 1230 într-o diplomă emisă de țarul Ioan Asan al II-lea (1218-1241). În împrejurările fărâmițării "Imperiului" țarului Svetislav după 1332, vechile tradiții locale par a fi renăscut; fosta țară a "Cărvunei", ținutul dintre Varna și Caliacra, s-a constituit într-o formațiune politică proprie, care sub raport bisericesc apărea la 1325 legată de scaunul religios de la Varna. La data respectivă un act al Patriarhiei de la Constantinopol, numea pe arhiereul Metodie "mitropolit de Varna și Carbona"³. Actul patriarhal reprezintă recunoașterea bizantină ecleziastică și imperială a entității statale a Țării Cărvunei, teritoriul ei suprapunându-se cu arealul mitropoliei omonime. Varna însăși pare la această dată a fi făcut parte din Țara Cărvunei⁴.

În deceniul cinci al secolului al XIV-lea frământările din Bizanț au prilejuit un act de "legitimare" a existenței statului Dobrogea⁵.

În memoriile lui, călugărul athonit Ioasaf, fostul împărat Ioan al VI-lea Cantacuzino (1347-1354), arată că în anii 40 ai secolului al XIV-lea domnea în Țara Cărvunei "un oarecare Balica, arhonte al Cărvunei", formulă asemănătoare dar separată în timp cu aceea din *Gesta Hungarorum* referitoare la ducele transilvan Gelu, "un oarecare român Gelu"⁶.

Balica, care apare menționat clar în 1346 ca fiind conducătorul statului dobrogean, a fost atras în luptele din Bizanț. Se știe că el, la cererea împărătesei mame Ana de Savoia, a trimis 1.000 de ostași sub conducerea lui Dobrotici și a lui Teodor, frații săi, să sprijine pe împărăteasa bizantină, mama lui Ioan al V-lea Paleologul, împotriva lui Ioan al VI-lea Cantacuzino⁷. Rezultă că acel conducător dobrogean deținea

¹ B.G. Assan, *Quadrilaterul Dobrogean*, 1912, p.7.

² *Din istoria Dobrogei*, vol.III, Ed. Academiei R.S.R., București, 1965-1971, p.347.

³ *Ibidem*, p.348.

⁴ Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobrotici, Ioanco*, București, Ed. Militară, 1985, p.61.

⁵ *Din istoria Dobrogei*, III, p.348.

⁶ Sergiu Iosipescu, *op.cit.*, p.66.

⁷ *Din istoria Dobrogei*, III, p.348.

forțe capabile să-i permită intervenția într-un conflict declanșat în vârful societății bizantine. Putem înțelege că Balica era puternic, dacă își permitea să trimită acest corp ostășesc format din autohtoni dobrogeni și nu din mercenari.

După încheierea unor faze ale războiului, luptătorii dobrogeni în frunte cu Teodor se întorc acasă. Dobrotici a rămas în Bizanț unde, în ciuda împăcării dintre Ioan al V-lea Paleologul și Ioan Cantacuzino, și-a menținut autoritatea asupra porturilor ocupate în numele unei cauze "legitimiste", care, spunem noi, acum nu-și mai avea sensul. Acest fapt a determinat expediția condusă de Ioan Cantacuzino împotriva lui Dobrotici instalat în puternica cetate-port Midia. Tot atunci s-a produs, la îndemnul lui Ioan Cantacuzino, expediția lui Umur, begul de Aydın și a "șahului" Suleiman asupra Cărvunei (1347-1348), prilej cu care au pierit în lupte Balica și Teodor, frații lui Dobrotici⁸. Pentru că Dobrotici a cedat Midia, împăratul "l-a cuprins în rândul celor mai străluciți romei" și i-a dat, spun contemporanii, un ținut "Capronia". Dobrotici va deține titlul de despot, stăpânind un întins ținut care cuprindea, pe lângă Varna, și Castelul Kozeakon și Emona, din apropierea *Mesembriei*.

Din cele menționate până acum rezultă că în 1348, în condiții dramatice pentru frații săi dispăruți în lupte, Dobrotici s-a instalat în fruntea Cărvunei. Se afirmă astfel "despotatul" dobrogean, strâns legat de Bizanț, care va căuta să-și extindă hotarele spre sud dar și spre sud-vest, înlăturând accesul la mare al Țaratului bulgar de la Târnovo. Cetățile *Anhialos* și *Mesembria*, cetăți de civilizație greacă, vor intra în posesia lui Dobrotici care le va lua de la Ivan Alexandru⁹.

Un pas decisiv în istoria statului dobrogean l-a constituit, în jurul anului 1370, un eveniment care avea să ducă nu numai la întinderea statului condus de Dobrotici, ci să și schimbe sensul despotatului, să înnoiască conținutul politic al acțiunii conducătorului de atunci.

În regiunea Dobrogei de nord, în cursul luptelor care au lichidat autoritatea Hoardei de Aur (după 1352-1359), a apărut guvernarea unui "principe" local numit Dimitrie, de neam tătar, care juca rolul de protector al orașelor de la gurile Dunării. Dimitrie a pierit în condiții necunoscute, în mod sigur după 1368, când avem ultima mențiune despre el. Îndată după aceasta, orașele de pe malul drept al Dunării și Pangalia, l-au luat drept conducător pe Dobrotici, cu rol de protector politic al autonomiei orașenilor dobrogeni pe care Imperiul Bizantin nu putea să o mai asigure¹⁰.

În anii următori, granița statului condus de Dobrotici s-a modificat, stăpânirea sa întinzându-se, după toate probabilitățile, asupra întregii Dobrogei, cu excepția Dârstorului¹¹, mai exact extinzându-se spre nord, până aproximativ pe aliniamentul Văii Carașu¹². Ultima știre pe care o avem despre Dobrotici este din 15 februarie 1385, după care probabil el a dispărut, nu însă înainte de a-și fi exercitat autoritatea până spre gurile marelui fluviu.

Fiul și urmașul lui a fost Ivanco, cel care va încheia, în urma războiului purtat de Dobrotici împotriva genovezilor și continuat și de Ivanco o perioadă de timp, tratatul de pace cu Genova la 27 mai 1387 la Pera. Ivanco era recunoscut de italieni ca "fiul magnificului senior de fericită memorie Dobrotici"¹³.

La 1388 Ivanco stăpânea întreaga Dobroge, ca și tatăl său, după cum afirmă izvoare otomane: "Ivanco, care era regișorul Varnei și a regiunii vecine numite Dobrogea"¹⁴. Acest izvor ne permite să abordăm problema capitalei acestui stat medieval românesc.

Mai multe categorii de mărturii confirmă existența unor fortificații din Dobrogea, atât pe țărmul Mării cât și pe malul drept al Dunării. Ne vom opri pe scurt la analiza a trei centre fortificate care au fost în același timp și reședințele despoților dobrogeni. Mai întâi o constatare generală.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p.349.

¹⁰ *Ibidem*, p.351.

¹¹ *Ibidem*, p.352.

¹² C. Popa, Gh. Daragiu, *Monumente și locuri istorice din Dobrogea medievală*, București, Ed. Sport-Turism, 1987, p.31.

¹³ P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p.208.

¹⁴ *Ibidem*, p.209.

Viața orașelor ponto-danubiene a evoluat în forme specifice, adaptate zonei societății dobrogene, adică posibilităților și mentalităților de aici, având un mecanism interior de funcționare asemănător cu cel al oricărui oraș contemporan.

Cele mai multe dintre orașele locale erau amplasate în perimetrul cetăților romano-bizantine apoi bizantine, desfășurându-și viața în spațiul determinat, uneori de zidurile fostelor cetăți refăcute și refolosite ca atare. Sunt cazuri în care incinta veche este înglobată parțial în una nouă devenind componentă a noului sistem defensiv (Caliacra, al doilea zid de baraj, Silistra, Cavarna), care uneori prezintă modificări esențiale față de planurile anterioare. În alte cazuri se construiesc în momente diferite ziduri "a fundamentis". Acestea aparțin bizantinilor din vremurile târzii sau Mircea cel Bătrân¹⁵. Suprafața ocupată de aglomerările urbane a fost mereu aceeași, înregistrându-se uneori restrângeri teritoriale, ca la Silistra, dar și schimbări în modul de utilizare a diferitelor cartiere: după învazia mongolă din 1241-1242, mari zone ale orașului Silistra au fost distruse și depopulate pentru o lungă perioadă de timp¹⁶.

La Cavarna, reședința a despoților dobrogeni, au fost descoperite mai multe complexe de locuire cu pereții din piatră calcaroasă legată cu lut și două biserițe cu o singură navă și absidă poligonală. Orașul Cavarna beneficia de ziduri de apărare, străzi, dotări edilitare.

La Caliacra, de asemeni reședință a despoților dobrogeni, sunt atestate, alături de semibordeie, construcții la suprafața pământului cu una sau mai multe încăperi, având pereții din piatră legată cu lut. Podeaua lor era amenajată fie din pământ bătătorit fie din dale de piatră, în timp ce instalația de încălzit era reprezentată de o vatră deschisă sau de un cuptor din piatră. În câteva cazuri s-au refolosit resturile unor ziduri bizantine timpurii, care supraînălțate, au devenit parte componentă a unor construcții medievale, uneori cu etaj din lemn sau piatră. Alături de complexele menționate, la Caliacra a fost descoperită, în incinta cetății, o clădire mare de plan rectangular, cu o curte interioară, despre care se crede că ar putea fi locuința despotului. Trei biserici cu o singură navă și absidă, decorate cu rondele de ceramică smălțuită completau peisajul urban al acestei reședințe din sec. XIV¹⁷. Caliacra a beneficiat de ziduri puternice, de un sistem stradal reprezentat de o arteră lungă din care se ramificau stradele laterale și piațete.

Silistra, ultima reședință a despoților dobrogeni, a beneficiat și ea de ziduri puternice, iar Ydrissi relatează că avea străzi largi și numeroase piețe, avea biserici, dispunea de dotări edilitare¹⁸. Referindu-ne la informația de mai sus asupra Silistrei, acest centru dunărean este cunoscut mai mult din sursele scrise, unde se arată că era sediul unor organisme laice și religioase importante¹⁹. De altfel, știm că Silistra, într-o perioadă, a fost reședința lui Ivanco până ce acesta va veni în locul tatălui său Dobrotici la cârma întregului despotat dobrogean.

Orașul medieval păstrează, după cum se știe, o moștenire rurală, orașenii ducând o viață complexă în cadrul căreia își găsesc loc atât activitățile meșteșugărești cât și cultivarea pământului, pescuitul, creșterea animalelor. În centrele urbane de la Dunăre și Mare este atestată arheologic întreaga gamă de activități economice care determină funcția cea mai importantă a orașului și anume viața sa economică.

După cum se știe, unde se află reședința conducătorului statului respectiv, acolo se desfășura și cea mai intensă activitate economică²⁰. Conlucrau forțe politice, dar și meșteșugari și negustori. Același lucru îl putem spune și despre reședințele despoților dobrogeni, aici putându-se dezvolta, conform informațiilor arheologice, activitatea unor variate meșteșuguri, începând cu prelucrarea minereului de fier și confecționarea uneltelor și armelor din fier, continuând cu olăritul, prelucrarea lemnului, a pietrei, osului, cornului ș.a.

Ba mai mult, cercetări numismatice recente au dovedit că și anumite monede de bronz au fost turnate sau bătute în atelierele proprii ale orașelor dobrogene, dunărene sau pontice, nu numai în sec. X-XI,

¹⁵ Silvia Baraschi, *Despre civilizația urbană din Dobrogea în secolele XI-XIV*, în *SCIVA.*, tom 42, 1991, nr. 3-4, p.137-138.

¹⁶ *Ibidem*, p.139.

¹⁷ *Ibidem*, p.140.

¹⁸ *Ibidem*, p.141.

¹⁹ *Ibidem*, p.140.

²⁰ *Ibidem*, p.142.

ci și la sfârșitul sec. al XIII-lea și în veacul al XIV-lea²¹. În acest sens se impune menționarea descoperirii de monede din aramă sau argint la Păcuiul lui Soare, reședință primară a unuia dintre ultimii despoți dobrogeni. Legenda lor conține numele lui Ioan Terter, fiul despotului Dobrotici²².

Prin urmare, putem conchide că în orașele dobrogene, atât cele dunărene cât și cele pontice, dovezile confirmă o viață economică activă. De asemenea, aceste orașe erau locurile de contact între societatea locală și Bizanț, contact care a avut un rol activ în evoluția economică și socială a Dobrogei.

În încheierea succintei noastre prezentări ținem să subliniem că civilizația urbană din teritoriul dintre Dunăre și Mare în sec. al XIV-lea este o realitate reflectată de izvoarele scrise (izvoare bizantine, slave, italiene) și certificată de descoperirile arheologice, numismatice și sigilografice. Aspectul mai modest, înfățișarea actuală precară a resturilor lăsate peste veacuri de vechile orașe portuare nu trebuie să ne inducă în eroare, căci din punctul de vedere al urbanismului, orașul de la Dunăre și Mare este tributar epocii frământate de luptele cu tătarii și cu turcii, dar și influenței bizantine. Tocmai de aceea, el nu trebuie comparat cu un oraș occidental din aceleași vremuri și nici chiar cu unul din răsărit, de veche tradiție imperială. Este o reședință creată de oamenii spațiului dobrogean cu specificul ei²³.

GELU RUSU
Universitatea "Ovidius"
Constanța

THE RESIDENCIES OF DOBROGEAN DESPOTS IN THE 14th CENTURY

SUMMARY

The statement of an early 20 th century author that Dobrogea has been, is and will be Romania's lung at the seaside, is nothing new.

The Dobrogean despots of the 14 th century: Balica, Dobrotici and Ivanco were aware that the territory between the Danube and the Black Sea (Dobrogea) was of both economical and especially political importance in this eastern area.

The involvement of the former two leardes in the war between Ann of Savoia, mother of emperor John V Paleolog, and John VI Cantacuzino, challenger for the Byzantine Empire's throne, is therefore relevant.

As for the three residencies of the Dobrogean despots - Cavarna, Caliacra and Silistra - they had beyond doubt fortresses, improvements of buildings populated complexes which prove the workmen in these towns had various trades. However, we must admit that the Dobrogean towns do not compare to the western ones, not even to Byzantine ones of whose tradition they were.

Those towns had traces of battles with Tartars and Turks in the 13th-14th centuries which made their development urbanely discotinuous.

²¹ *Ibidem*, p.143.

²² Petre Diaconu, *O formațiune statală la Dunărea de Jos: Țara Dristrei*, în *Documente noi descoperite și informații arheologice*, Ed. Academiei de Științe Sociale și Politice, București, 1977, p.40.

²³ Silvia Baraschi, *op.cit.*, p.151